

AZ OLVASÁS DICSÉRETE

Krúdy Gyula Régi regények című novellájáról

„De még nem vagyok álmos, gondolta, kinyitotta a készülő nagy művet, A *Kárpátok növényföldrajzát*, mielőtt nekiült volna, imádkozott, és hálát adott azért, hogy a hegyeken átjárók vannak, az átjárókban emberek találkoznak, ha nem találkoznak, akkor is felismerik egymást a nyomokról.”

Bánki Éva

„Az emberek képesek a könyvekben is embereket keresni.”

Selyem Zsuzsa

Ma már biztonsággal belátható: a nyolcvanas-kilencvenes évek irodalma és irodalomkritikája a századelő teljesítményei közül – nem függetlenül a posztmodern korszellem befogadói szokásaitól – elsősorban Kosztolányi Dezső és Krúdy Gyula életművének *földrértékelő újraértésére* mutatott igen komoly hajlandóságot (ezzel párhuzamosan, valószínűleg csak időlegesen, némileg mérsékelve a babitsi versalkotás vagy a mórliczi elbeszélőmód iránti érdeklődést). A magyar modernség irodalmát újraolvasó igyekezet klasszikus modern literatúránk kánonjában e két szerzőnek kitüntetett helyet alapozott meg. A nyelvhez, az időhöz, az énhez és az esztétikumhoz való viszonyulás tartós összetettsége, bár eltérő hangsúlyokkal, mindkét alkotó művészetének jellegadó sajátossága. Kosztolányinak nemcsak szépprózai

és publicisztikai írásaiban, de lírájában (főként a *Számadás* darabjaiban) is; Krúdynak kis- és nagypikájában egyaránt. Most egyetlen Krúdy-szöveg olvasására vállalkozunk – nem tagadva a választás esetlegességét.

A *Régi regények* (1913) nem tartozik a szerző legismertebb írásai közé, s vélhetően nem is a legjelentősebbek közül való. Ám érdemes olvasni, megolvasni – nemcsak azért, mert Krúdynak jószerivel minden művét érdemes újra és újra elővenni (egy-egy jelzõt, mondatot, stiláris vagy szerkezeti fogást, amely minőségével megszólítja az olvasót, mindegyikben található), hanem azért is, mert értelmezhetősége a teljes (a korszakos darabokat is magában foglaló) életműre kisugárzik. Kisugárzik, hiszen e szöveg nem pusztán két ember kapcsolatának változásairól tudósít, de – s talán elsődlegesen – az olvasás, a szövegekhez való viszony, a nyelvi létmóddal való szembesülés természetét is tárgyalja.

A novella viszonylag rövid; lineárisan előadott cselekménye aránylag egyszerű, mindössze két szereplővel. Ligetiné úgy tudja, férje elesett a harcmezőn. Gyásza elől könyvekbe vonul vissza, magányát az olvasás szenvedélye orvosolja. Mikor évek múltán a halottnak hitt honvéd váratlanul hazatér, az asszony az olvasás és az olvasottak (szó szerint regényes) világába – mint új, közösnek vágyott otthonba – próbálja őt bevonni; végül sikerrel: az olvasás közös élménye (illetve a közös olvasmányélmény) a megújított házastársi viszony értő kölcsönösségének ígéretét hordozza.

Hogy a közlés tárgya (a novella cselekménye) könnyűszerrel átlátható, a közlés módja, tétje, értelme azonban többet (többletet) tartogat az olvasó számára, arra voltaképp már a cím alakzata figyelmeztethet. A *Régi regények* szószerkezet hangzasképletének az alliteráción túlmutató (mert a töisméltés hatását keltő) esztétikája ugyanis a fölfokozott nyelvi szépség eldönthetetlen szerepű eszközével már előzetesen legalább két közérzet- és fölfogásbeli irányt nyit meg: az idillt kereső melankóliáét s a rezignációt találó iróniáét. A cím ráadásul verstanilag is szabato-

san értelmezhető: hibátlan adoniszi sort (a szapphói strófa utolsó metrikai egységét), illetve (daktilusból és trocheusból álló) hexameterzárlatot ad ki – azaz mindkét közelítésben a vég alakzatát rajzolja elő... S emellett kétszeres eréllyel jelzi a távolságot (távolodást) a jelenvalóságtól: a jelző a történeti/időbeli, a jelzett tag a jelentéstani/ismeretelméleti másság, idegenség, újszerűség tapasztalatát vetíti előre – amennyiben a régiség és a fiktitivás (az emlékezés és a képzelet) fontosságát nyomatékosítja. (Nem mellékesen az sem egyértelmű: a regények régiségéről avagy a regényolvasás szokásának múltbeliségéről van-e itt szó...)

A fölütés klasszikus módszertant követ: bemutat és leír. Összefoglaló jellemzést ad a főszereplőről, egyúttal vázolja a kiinduló helyzetet (a könyvek által elérhető s a könyveken túli világ egymásba szervesülését a szereplő tudatában):

„A napjai olyan csendesen múltak, mint az őszi eső, könyveket, többnyire érzelmes regényeket szeretett olvasni a tűz mellett, s midőn jött az alkonyat, a könyvet letette, s egyikét óráig az ablakon át a kertbe nézett, fákra, amelyeket már nem is látott, és bokrokra, amelyek mindig szeme előtt voltak, tehát elfelejtette őket; a távolban fehér kis filagória, ahová sohase ment... A köszmétebokrok között gróf Monte Cristo halovány, fürtös feje tünedezett fel, vagy a »Bolygó zsidó« ment batyujával... Esmeralda vezette kecskáját, és Valjean ballagott piros gályarabbélyegével.”

A negyedik bekezdés direkterben értelmező-magyarázó szavaival:

„A nagyszerű francia regények hőseiből és hősnőiből lassan egész kis világ támadt Ligetiné körül. Az ágyban – ahol tizenhat órát töltött el olvasással – egyik regényt a másik után olvasta. A három muskétások és a navarrai királynő lovagai ott bolyongtak az ágy körül, mint szellemárnyak. A 113-as bérkocsi éjfélkor megállott a ház előtt, midőn a Miasszonyunk templomában tizenkettőt ütött az óra, s hi-

deg szél süvöltött a sikátorban. Álarcosok, abbék, lovagok, hercegnők, orvgyilkosok és Lequoc úr, a rendőrké, minden éjjel vizitáltak az özvegnél. Olykor egy-egy pajkos Paul de Kock-füzet szinte megbánatta vele özvegyességét, s Ligetiné tán nem is haragudott volna túlságosan, ha éjszaka előbúvik ágya alól Cherami, a párizsi kalandor.”

A szecessziósan túldíszített (s a túldíszítettségükkel pátoaszt és iróniát egyszerre rejtő) nyitó mondatok, a főhőst még meg nem nevezve, általánosító értelmet hordoznak – amit a második bekezdés végének diszkrét történelmi diagnózisa (a nemzeti traumák nyomán egyedül maradt nők sorsának patetikus/ironikus megjelenítése) tetőz:

„Magyarországon akkoriban olvastak legtöbbet a nők.”

A történelmi tudat távlatosságát később Ligetiné szavain keresztül a műveltség szempontjait érvényesítő társadalombírálat elegáns iróniája erősíti meg:

„Jobb társaságot a mi vidékünkön nem találhatsz, mint amely könyveinkben szerepel.”

Lényeges, mert a továbbiakban meghatározóvá váló mozzanat, hogy – a Ligetinét szituáló mondatok értelmében – a saját énnel való szembesülés immár nem a közvetlennek ható önértés formájában történik (amit az idézendő részben a tükör toposza jelöl), hanem az idegenség megtapasztalása (az olvasás) révén; még akkor is, ha ez a tapasztalatnyerés kétségtelenül a beleérző/beleélő naiv hermeneutikai magatartás kevéssé reflektált hozadéka:

„...öt év óta, vagy tán már régebben is, elfelejtett tükörbe nézni, szenvedélyes regényolvasó lett.”

A férj hazatértét követően a két fél között kezdetben jelentkező s a helyzetkomikumig ható kommunikációs zavarok egyrészt a közös múlt és a külön megélt jelen közti

távolsággal, másrészt a szövegek valóságában élő asszony és a szövegeken kívüli világból érkező férfi eltérő hermeneutikai helyzetével, érdekeltségével, szokásrendjével magyarázhatók:

„– Mily nehezen léptem be a kapun. Azt hittem, idegen férfit találok a helyemen. Mostanában gyakran előfordul az ilyesmi. Mondd, hűséges maradtál hozzám?”

– Nem csalhattalak meg, Monte Cristo gróf vigyázott rám éjszaka.

Károly gyanakodva nézett körül.

– Hm – mormogta. – Nem ismerem azt az urat. Honvéd volt?”

– Nem. Regényhős volt. Szeretném, ha megismerkednél vele. Ha beszélhetnék veled róla. Néha úgy kíváncszom, hogy beszélhessék valakivel az én kedves társaságomról, a nagyszerű, regényes férfiakról és nőkről. Majd bemutatlak neki. Jó lesz, Károly?”

Ligeti úr nem nagyon értette a dolgot. Bujdosásában csupán a császári kormány hirdetéseit olvasságta.

– Mindenesetre egy tányér levest szeretnék, mielőtt bárkivel megismerkednék – mondta.”

A megértés nehézségei pontosan jelölődnek az egymást eleinte alig értő szókészletek és beszédmódok különbözőségében. Ligetiné nyelvhasználata az idegen irodalmak nyelviségét igyekszik – jól-rosszul – imitálni (például francia kifejezések kedvezményezésével); Ligeti megnyilatkozásai a „természetes”, a közvetlen, a bizalmas megszólalás kulturálisan nem kontrollált módozatait gyakorolják. Az irodalmi nyelv és a familiáris beszéd feszültsége mindvégig fennáll, de komolyságát mindvégig a közös nyelv keresésének páros szándéka enyhíti.

Az idill kockázatos egyöntetűségét, az eredendő szentimentális jelenetezést a zárlatban (is) a *részvétellen* gyöngéd humor oldja; az anekdotizáló szövegalakítás pedig éppen a csattanószerű vég elmaradása révén képes frappírozni az utolsó mondatokat:

„Károly ágya felől egyszerre csak halk dörmögés hangzott a petróleumlámpa percegésében.

– Mi az, uram? – kérdezte Ligetiné.

– Henry kemény gyerek. Istenemre elszánt fickó – felelt Károly.

Az asszony a könyökére támaszkodott.

– Miféle Henryről beszélsz?

Károly válasz helyett ujját a regény soraira nyomta, és hangosan olvasta:

– »A felfogadott orvgyilkos római háromszor sújtott hosszú törével Henry nyakába, Henry azonban mindannyiszor felfogta derék toledói acéljával a halálos csapást...«

Ligetiné alsó ajkára tette a két ujját, amint figyelmesen hallgatott:

– A 113-as bérkocsiban van – mondta diadalmasan, s nedves, felragyogó tekintetet vetett végre-valahára férjére.”

A kommunikált egyéni olvasástapasztalatokon (s az azokban fölsejlő személyes olvasási, megértési szokásokon) keresztül a két olvasó végső soron *egymást olvassa* – miközben magát, a saját énjét olvassa, érti, létesíti újra szövegek és szubjektumok így megújított köztes világában. Az én-te-az (= világ/szöveg) hermeneutikai hármasságától remélve értő és megérthető társat magának – és (magában) a másiknak. Azaz a jótékonyan fenntartott, mert szakadatlanul újraérteni kívánt kölcsönösség világában közös otthont – a saját létben. A mű ilyesformán a példázat (mint műfaj és/vagy beszédforma) ironikus példázataként, az allegória (mint trópus és/vagy olvasásmód) rendhagyó allegóriájaként is értelmezhetővé válik – a megértés vég nélküli körébe invitálva a vele olvasás útján kapcsolatba kerülő befogadót...

Pilinszky János – több interjúban, cikkben, esszében – a huszadik századi regényirodalomnak hibájául rótta föl, hogy az „angelizmus” igénye, a nyelvi megformáltság „angyali” tökéletességének ambíciója a korszak prózáját a költészet felé közelíti – s ezzel a nála eminensen Dosztojevszkij nevével jelölt, stilárisan kevésbé díszített elbeszélői hagyo-

mány egzisztencialista problematikájától, ontikus kérdés módjától távolítja el. Ebben az összefüggésben Krúdy művészetének jelentőségét alkalmasint abban láthatjuk: az időkezelés, az emlékezettechnika, a hangulatiság előtérbe kerülése, a nosztalgia a (köznapi fogalmaink szerint) „nem létező” (hiszen az *emlékezet játéka* által megalkotott *nyelvi létformaként* kiteljesedő) múltak iránt az író alkotásait a kor különleges eredményeivé avatja. Elsősorban annak köszönhetően, hogy ezeket az elemeket a lírai finomsággal és körültekintéssel esztétizált epikusi beszédmodor nem elfedi (ahogy Pilinszky nyomán vélhetnénk), hanem, éppen a *túlzás programszerű technikájának* köszönhetően, az iróniával vegyes melankólia nyelvi, szemléleti, közérzeti közegébe emeli. Így fokozza föl, nemesíti meg, hagyományozza át. A *Krúdy-mondat hatástörténete*, megítélésünk szerint, Mészöly Miklóson és Bodor Ádámon át Pálinkás Györgyig vagy Darvasi Lászlóig vezetheti a történeti olvasás figyelmét; ennek az irodalomtörténeti folytonosságnak a fölmérése azonban inkább várható a Krúdy-recepció *össz-munkájától*, mint egy marginális helyzetű novellával bíbelődő esszé szakmai lehetőségeitől.